

Prizren Sancağı'nın İdarî Yapısı (1864–1912)

Yücel YİĞİT*

Özet

Osmanlı Devleti'nin idarî yapısında sancak temeline dayanan bölümlenme, eyaletlerin varlığına rağmen XIX. yüzyıla kadar devam etmiş, ancak Tanzimat'tan sonra taşradaki örgütlenme vilâyet esasına göre düzenlenmiştir. Tanzimat'tan sonra vilâyetlerin idarî teşkilâtı kadar mekânsal organizasyonunda da değişiklikler görüldü. Bu değişikliklerin hepsi merkeziyetçi bir idarenin yerleştirilmesi gayesiyle yapılmıştır. Ancak XIX. yüzyılda hız kazanan toprak kayıpları da bir takım idarî düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Balkanların önemli merkezlerinden biri olan Prizren de idarî değişikliklerden nasibini almıştır. XIX. yüzyıla kadar sancak merkezi olan Prizren, mevcut koşullara göre kimi zaman vilâyet kimi zamanda sancak statüsü verilmiştir. İdarî alanda yapılan yenilikler sonucu 1868'de kısa süreliğine merkezi yine Prizren olan Prizren Vilâyeti tesis edilmiştir. Ancak mevcut şartlar göz önünde tutularak 1874 tarihinde Prizren Vilâyeti lâğvedilerek önce Manastır sonra da Kosova Vilâyeti'ne bağlı altı sancaktan biri olmuştur. 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Prizren'in idarî yapısında sık sık değişiklikler yapılmıştır. Hatta bu değişiklikler zaruretten dolayı o kadar sıklıkla yapılmıştır ki bazen bir yerleşim biriminin idarî durumunun takibini zorlaştıracak düzeyde olmuştur. Tüm bu gelişmelere rağmen Prizren, sancak statüsünü Osmanlı idaresi süresince hiç kaybetmeden muhafaza etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kosova, Prizren, Berlin Kongresi, Vilayet

The Administrative Structure of Prizren Sanjak Between 1864–1912

Abstract

Partitioning, which was based on sanjak style in administrative structure of the Ottoman Empire, continued to 19th century despite the presence of Ottoman Empire's states. However, the organization of the state, which was taken place after the *Tanzimat* Reforms, shaped with

* Araştırma Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
yigit21@hotmail.com

the basis of provincial administrative. After *Tanzimat* Reforms, it could be seen some changes in the administrative ruling of the states and also in the physical environment of the states. All these changes were carried out for the sake of centralizing the administration. However in 19th century, accelerated soil loss also brought a team of administrative regulations.

Prizren, one of the important centers of the Balkans also received a portion of administrative changes. Prizren, as being the center of sanjak until 19th century, could get the state statue but some time sanjak statue, that happened according to the conditions. With the results of reforms that were put in the practice in the administrative side Prizren became a state in 1868 for a short time. But after a time, for some reasons Prizren state was abolished than its territory first connected to Manastir and after to Kosova. Prizren became one of the six sanjaks of Kosova. 1877-1878 Ottoman-Russian War and after the Berlin Treaty, the frequent changes have been made in administrative structures in Prizren. Despite all these developments, Prizren had never lost its sanjak's statue during the Ottoman rule.

Key Words: Ottoman State, Kosova, Prizren, Berlin Congress, Province.

Giriş

Balkanların en eski yerleşim yerlerinden biri olan Prizren'de Roma hâkimiyeti MÖ II. yüzyılda başlamıştır. Şehir, 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kalmıştır. XIII. yüzyıla kadarki Bizans yönetimini Orta Çağ Sırp Devleti sona erdirmiştir. Hatta bu dönemde Prizren, Stefan Duşan'ın kurduğu devletin merkezi olmuştur. Ancak devlet merkezinin kuzeye taşınmasıyla birlikte şehir büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Dubrovnik ve İşkodra'dan sonra Adriyatik'in en önemli ticaret ve zanaat merkezi olan Prizren'de, ilk defa Osmanlı hâkimiyeti 1389 yılındaki I. Kosova Savaşı'yla başlamıştır. 1455 tarihinde Fatih Sultan Mehmet döneminde kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine giren Prizren'de Osmanlı idaresi XX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Böylece Orta Çağ Sırp Devleti'nin son döneminde başlayan kaos ve çöküntü dönemi sona ermiş ve şehir yeniden canlanmaya başlamıştır.

Fotoğraf 1: Koritnik Dağı ve Bistrica Nehri (Entela MUÇO Özel Koleksiyonundan)

Prizren, XVII. yüzyılın son çeyreğindeki Osmanlı-Avusturya Savaşları sırasında büyük bir sarsıntı ve yıkım yaşamıştır. Şehir, bu sarsıntıdan ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısının sonlarında kurtulmuş ve XIX. yüzyılda eski ihtişamına kavuşmuştur. Bu dönemde ticaret ve zanaat bir hayli gelişmiştir. Ancak Berlin Kongresi sonrasında başlayan huzursuzluk Balkan Savaşları'na kadar devam etmiştir. Arnavutlar kendi iskân bölgelerinin Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'a verilmesini kabul etmeyerek Prizren'de İttihat Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Cemiyet, kuruluş amacından saparak daha sonra Arnavut ulusçuluğunun lokomotifine haline gelerek Arnavutlar arasında güç kazanmıştır. Hâlbuki başlangıçta cemiyetin ulusçu bir hareket noktasından yola çıkmadığı aksine Osmanlı Devleti'nden ayrılmak gibi bir niyetle kurulmadığı bilinmektedir. İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya gibi büyük devletler, bu dönemde olayları yakından takip etmek için Prizren'de konsolosluklar açmışlardır. Neticede Prizren İttihat Cemiyeti'nin, 1913'te kurulacak olan Arnavut Devleti'nin çekirdeğini oluşturmuştur. Zaten Balkan Savaşları sonunda 31 Ekim 1912'de de şehir Sırp kontrolüne geçmiş ve Prizren'deki Osmanlı idaresi de sona ermiştir.

Fotoğraf 2: Prizren Kalesi'nden Sinan Paşa Camii ve Bistritsa Nehri (Yücel YİĞİT Özel Koleksiyonundan)

Prizren Sancağı doğuda Tuna nehri, kuzeyde Sırbistan ve Bosna, batıda Karadağ ve İşkodra, güneyde Yanya ve Selanik Vilayetleri'yle sınırları olan takriben 19.900 kilometrekarelik bir mahalden ibaretti.¹ Şehir, Beli Drim'in bir kolu olan küçük Bistritsa akarsuyunun Duvska Klisura boğazından ovaya açıldığı yerde verimli Metohiya ovasının güney kenarında bulunmaktadır. Prizren, Şar dağlarının kuzey yamaçları ile kısmen ova üzerinde kurulmuştur. Bursa ve Manisa gibi yamaçta kurulması bakımından diğer Osmanlı şehirlerine benzer. Nüfus bakımından Edirne ve Selanik'ten sonra Balkanların en büyük üçüncü şehri olan Prizren'in ismi bazı Osmanlı kaynaklarında ve kitabelerde değişik şekillerde kaydedildiği görülmektedir.² Bunlar arasında en yaygın kullanılanları: Prizdriyan, Prizdriyana, Prizrendi, Porzerin, Perserin, Prizrin, Prezrin, Perserin Pürzeyn, Perzerrin, Prisren, Pürzen, Zerrin, Prisrend, Prisrendi, Perzerin'dir. Tüm bu adların anlamında "*altından yapılmış, altın gibi parlak ve zenginlik dolu şehir*" anlamının çıktığını vurgulamak gerekir.³

Bugün Priştine'den sonra Kosova'nın en büyük ikinci şehri olan Prizren, Adriyatik Denizi ile Balkan Yarımadası arasında bir geçiş ve bütünleşme sağlaması; orduların ve kervanların geçiş güzergâhında bulunması; maden ocaklarına sahip olması

¹ *Prizren Vilayet Salnamesi*, Prizren 1874, s.46.

² Halil İnalçık, "*Balkanlar ve Türkler*", Bal-Tam Türklük Bilgisi, Prizren 2005, Sayı: III, s. 25

³ Hasan Kaleşi- İ. Eren- K. Özergin, "*Prizren Kitabeleri*", Vakıflar Dergisi, Sayı: VII, Ankara 1948, s. 78.

ve Dubrovnik-Selanik-İstanbul arasındaki askeri ve ticari yolun yan bağlantısı üzerinde bulunmasından dolayı önemini daima muhafaza etmiştir. Zamanında olduğu gibi bugünde Balkanların merkez bölümünü Adriyatik Denizine bağlayan İşkodra-Prizren yolu Prizren'den geçmektedir ve bu istikametteki en kısa yol bu güzergâh üzerindedir. Zamanında Prizren için büyük önem taşıyan bu yol, Romalılar zamanında “Via de Zenta”, Orta Çağda ise “Zeta Yolu” adıyla anılmaktadır. Bu yol o zamanlarda Arnavutluk'ta önemli bir deniz ticareti merkezini oluşturan Leje Kasabası'ndan başlayarak, Kosova'nın bütün kasabalarından geçerek Niş'e kadar uzanıyordu ve burada Via Militaris-İstanbul yoluyla birleşirdi. Bahsedilen yol ticari malların transferini sağlayan ve şehirlerarasında bağlantıyı sağlayan önemli bir güzergâhtı.⁴

Prizren'in nüfusu hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Sancağın, XIX. yüzyıl nüfus dağılımı tespit edebildiğimiz kadarıyla şöyledir: Şemsettin Sami, *Kamusü'l A'lâm*, adlı eserinde Prizren'in merkez nüfusunu 38 bin olarak göstermektedir. Ş. Sami aynı eserinde Prizren Sancağı'nda 400 köyün ve toplamda 260 bin nüfusunun olduğunu da belirtir.⁵ Ş. Sami'nin bu tespitine Fransa'nın İşkodra Konsolosu Emile Wiet de 19 Eylül 1866 tarihli raporuyla katılır. Ona göre de Prizren

⁴ Osmanlılar Balkanlar'a geçince Romalıların yaptırdığı ve daha sonra Bizans'ın da kullandığı yollardan yararlandılar. Bu yollar Sol Kol(Via Egnatia- canib-i yesar), Orta Kol (Via Militarist- tarik-i evsat) ve Sağ Kol (Kırım-Karadeniz ticaret yolu) olarak bilinirdi. Sol Kol; İpsala-Gümlüce-Serez-Karaferye ve oradan ikiye ayrılıp Tırhala ve Üsküp'e ulaşıyordu. Orta Kol; Çirmen-Zağara-Filibe ve oradan ikiye ayrılıyordu. Birinci yol Sofya üzerinden Niş ve Belgrad'a ulaşıyor, ikinci yol Köstendil üzerinden Üsküp'e bağlanıyordu. Sağ Kol; Trakya'dan başlayarak Kırklareli üzerinden kuzeye doğru devam ediyor, Edirne'den gelen yolla birleşip Tunca vadisini takip ederek Istrancaların ve Balkan Dağları'nın doğal geçitlerinden geçmek suretiyle Karadeniz'e paralel olarak Tuna Nehri'ne kadar ulaşıyordu. Yol büyük merkezlere ulaşacak şekilde bazı yerlerde ikiye ayrılarak devam ediyordu. Pravadi'den batıya giden yol Tırnovo ve Niğbolu'ya ulaşıyor, asıl yol kuzeye doğru devam ediyor ve Dobruca'dan geçip Babadağ'a geldikten sonra Tuna Nehri'ni geçiyordu. Tekrar ikiye ayrılan yolun doğuya doğru devam eden kolu Kırım'a gidiyor, diğeri Yaş üzerinden Kuzey Denizi'ne kadar uzanıyordu. Sağ kol askeri anlamda orta kol kadar faal olmamasına rağmen önemini daima korudu. Bu koldan yapılan akınlar Mihailoğullarının denetiminde bulunuyordu. İstanbul'a buğday, et ve tuz sağlayan merkezlerin yoğunluğu bu güzergâhtaydı. Buğday ve kesimlik hayvanların kara veya deniz yoluyla başkentte ulaştırılması bu yolun önemini artırıyordu. Köstence Varna, Burgaz, Mesembria gibi sağ kolun önemli limanlarından her türlü üretim başkentte ulaştırılıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halime Doğru, “Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti”, Türkler, Ankara 2002, c.XIX, s.165-166; Colin Heywood, “Osmanlı Döneminde Via Egnatia 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler”, Sol Kol (Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia), İstanbul 1999, s.150

⁵ Şemsettin Sami, *Kamusü'l A'lâm*, İstanbul 1899, c.II, s. 1495- 1496.

merkezinde 38 bin kişi yaşamaktaydı.⁶ Ahalisinin büyük bir kısmı Arnavutça konuşan Müslümanlar oluşturmaktadır. Geri kalan kısmı Ortodoks Sırp, Müslüman Türkler, Roman Katolik Arnavutlar ve Çingenerden oluşmaktadır.

Çalışmanın temel amacı en çok tartışılan ve karıştırılan eyalet, vilayet ve sancak düzenlemelerini Prizren ekseninde ele alınarak, tartışmalara açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca siyasi ve askeri gelişmelerin neticesinde Prizren'in idarî yapısında meydana gelen değişiklikler de konumuz içerisinde yer alacaktır. Çalışma hazırlanırken Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin ilgili fonları, Arnavutça ve Sırpça literatür ile telif eserler kullanılmıştır.

1- Osmanlı Devleti'nin Taşra Teşkilatına Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin klasik taşra teşkilatı şu şekilde meydana geliyordu: bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar; kazaların birleşmesiyle sancaklar; sancakların da birleşmesiyle eyaletler oluşuyordu. Mülkî taksimat yukarıdan aşağıya doğru, eyalet-sancak(liva)-kaza-nahiye ve köy(karye)'den ibaretti. Bunların dışında serbest mîr-i mîrânlıklar ve yurtluk-ocaklık sancakları da vardı. Yine eyalet teşkilatı dışında Eflak-Boğdan gibi iç işlerinde serbest sayılan, ancak devletin yüksek hâkimiyetini kabul etmiş özel statülü eyaletler de mevcuttu.

Toprakların eyaletlere ayrılmasından güdülen amaç, bunların iktisadi yönden kendi kendine yeterli olmasaydı. Her eyalet, devletin savunması için gerekli olan ve gelirine göre hissesine düşen askeri de yetiştirmekle görevliydi. Tımar ve zeamet in temeli buna dayanmaktaydı.⁷ Osmanlı taşra teşkilatında en büyük idarî birim olan eyalet⁸, çeşitli sayıdaki sancaklardan meydana gelir ve idarecisine “beylerbeyi (mîr-i mirân, vali, em'ürü'l ümerâ)” denilirdi.⁹ Aslında eyaletlere tayin edilen paşalar üç tuğlu ise vali, iki tuğlu ise beylerbeyi olarak tanımlanıyordu. Beylerbeyi Osmanlılarda önceleri geniş askeri yetkilere sahip kumandan anlamında kullanırken yeni fetihlerden hemen sonra kurulan eyaletlerin askeri ve idarî amirlerine beylerbeyi denilmeye başlandı. Ayrıca XV. yüzyılda

⁶ Andrino Lainovic, “Prizrenski Paşalık Polovinom XIX. Veka na Osnovu İzveštaja Francuskih Konzula u Skadru (İşkodra Fransız Konsolos Raporlarına Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Prizren Paşalığı)”, Çev: Fetnan Derviş, Kosova, Nr. 3, Priştine 1974, s. 2.

⁷ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul–2008, s. 24–25.

⁸ Arapça “idare etmek, icra” anlamındaki iyâle kelimesinden gelir. Osmanlılarda en büyük idarî birim karşılığında bu tabirin resmen kullanılışı XVI. Yüzyıl sonlarında olmuştur. D' Ohsson'un III. Murat zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet adıyla idarî birimlere ayrıldığı görüşü yanlış olmalıdır. Çünkü bu kelimeye o dönem belgelerinde rastlanmaz. Bunun yerine “beylerbeyilik” ve “vilayet” tabirleri yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halil İnalçık, “Eyalet”, İA (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), İstanbul 1995, c. XI, s.548.

⁹ Nejat Göyünç, *Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)*, Osmanlı, Ankara 1999, c.VI, s.78.

Beylerbeyilik ve Rumeli Beylerbeyiliği rütbe ve paye olarak kullanılmıştır.¹⁰ Paşa ünvanıyla da bilinen beylerbeyiler daha çok Enderun'da yetişmiş kapıkullarıydı.

Beylerbeyinin oturduğu eyalet merkezine “paşa sancağı” denilirdi. Beylerbeyinin kalabalık bir maiyeti vardı. Adli ve hukuki işler, vilayet merkezindeki kadı tarafından görülürdü. Vilayetle ilgili işler kendi başkanlığında toplanan bir divanda görüşülürdü. Hazineye ait işler mal defterdarınca, zeamet işleri timar kethüdası, timar işleri timar defterdarınca yerine getirilirdi. Teşrifatta Divan-ı Hümayun üyelerinden sonra gelirlerdi. Beylerbeyiler, hem bütün ordu işlerinden sorumluydular hem de taşra kuvvetlerinin kumandanydılar.

Sancak terimi Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıla kadar çeşitli manalarda kullanılmaya devam etmiştir.¹¹ Bu yüzyılda kumanda manasından çok idare manası ön plana çıkmıştır. Ancak zaman zaman bu kavramlar birbirlerinin yerine de kullanılmaya devam etmiştir. Tüm bunlar sancak terimini yönetim ve kanun bakımından bütünlüğü olan en büyük idarî birim olarak tanımlamamızı güçleştiriyor. En büyük idarî birim olarak eyalet olmakla birlikte en mühim ve gelişmiş alt idarî birim sancaktır. İdarede sancak temeline dayanan bölümlenme, eyalet birimlerine rağmen XIX. yüzyıla kadar devam etmiş, ancak Tanzimat'tan sonra taşradaki örgütlenme vilayet esasına göre düzenlenmiştir.¹² Bu durum devletin ülkeyi idare etmek için yaptığı kanunların, tahrir defterlerinin, sancaklar için ayrı ayrı düzenlenmiş olmasından açık şekilde anlaşılmalıdır.¹³

Sancak, idarî bakımdan devlet teşkilatının çekirdeğini oluştururdu. Sancakların oluşumunda tarihi, coğrafi ve etnik şartlar göz önünde bulundurulmuş ve idaresine hususi önem verilmiştir. Divan-ı Hümayun'dan çıkan hükümlerin sancakbeylerine hitaben yazılmış olması, şehzadelerin devlet idaresini öğrenmek için sancaklarda bir nevi staj görmeleri, tahrirlerde sancak biriminin esas alınması bu hususu doğrular niteliktedir.¹⁴ Kazaların birleşmesiyle meydana gelen sancakları devletin istediği istikamette sancakbeyleri idare ederdi. Onlar bütün askeri ve mülkî erkânın reisi konumundaydı. Bunun yanında sancakta asayişini sağlamak, kalpazanlıkla mücadele etmek ve özel görevle

¹⁰ Mehmet İpşirli, “*Beylerbeyi*”, İA (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), İstanbul 1992, c. VI, s.69

¹¹ Türk- İslam Devlet geleneğinde hutbe ve sikkelerin yanında bağımsızlık emaresi olarak tuğ, sancak ve davulun da varlığı kabul edilirdi. Hükümdarın temsilcisi konumundaki kişiler, otoritenin bir sembolü olarak bunları kullanırlardı. Sancak, XVI. Yüzyıldan itibaren idarî bir bölge manasında kullanılmaya başlamıştır. Ancak farklı anlamları da bünyesinde barındırıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: J. Denny, *a.g.m.*, İA (MEB Yayınları), Ankara 1980, c.X, s. 186–188.

¹² İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2007, s.251.

¹³ Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete (1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi)*, İstanbul 1978, s.19.

¹⁴ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, Ankara 1989, s. 29; Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, Ankara 1999, c. VI, s.114–118.

gelen devlet memurlarına da yardımcı olmak önemli görevleri arasındaydı. En genel ifadeyle sancakta kamu düzenini ve asayişini sağlamaktı. Sancakbeyi bir savaş esnasında sancak dâhilinde bulunan timarlı sipahilerle birlikte tabi olduğu beylerbeyinin komutası altına girmek zorundaydı. Yine sınırda bulunan Sancakbeyleri, yabancı devletlerle ilişkilerin antlaşmalara uygun olarak yürütülmesi ile de görevli idiler. Sancakta suçluların cezalandırılma işi de sancakbeyine verilmiştir. Buna karşılık sancakbeyleri, idarelerinde bulunan sancakta işlenen cürümlerin vergilerinin hepsini veya yarısını alırlardı. Bazı sancaklarda da çift resmi (toprak vergisi)'nden ve resm-i arûsane (evlenme vergisi)'den payları vardı. Genellikle her sancağın ayrı bir kanunnamesi bulunurdu.

1490–1491 tarihli Cizye Defteri'ne göre Rumeli Eyaleti'nde 26 sancak bulunuyordu. Bunlar: Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Sofya, Köstendil, Alacahisar, Vuçitrn, Prizren, Bosna, Hersek, Semendire, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan, Avlonya, Yanya, Tırhala, Ergiri Kasrı, Mora, Preveze, Midilli ve Kefe'dir. Yine 1521–1522 tarihli vilayet ve sancak listelerinin bulunduğu defterde, Rumeli Beylerbeyliği'nin 33 sancağının olduğu gözükmektedir. Bir önceki sancak listesine göre sancak sayısı 7 adet artmıştır. Bunlar: Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Sofya, Köstendil, İskenderiye, Alacahisar, Vuçitrn, Prizren, Bosna, Hersek, Semendire, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan, Avlonya, Yanya, Tırhala, Ergiri Kasrı, Mora, Preveze, İnebahtı, Midilli ve Kefe, Karlı, Ağriboz, Çirmen, İzvornik, Florine, Çingane, Voynuk, Karadağ ve Müselleman-ı Kırkkilise'dir. 1526 yılına ait defterde Prizren 200 bin akçelik hassıyla Küçük Bali Beyin tasarrufuna bırakılmıştır.¹⁵ Daha sonra yeni beylerbeyliklerinin kurulmasıyla Rumeli Beylerbeyliği'nin sancak sayısı azaltılmıştır. 1717–1730 yılları arasında kırk iki eyalet ve iki yüz sancak vardı. Aralarında Prizren'in de yer aldığı on üç sancak Rumeli Eyaleti'ndeydi.¹⁶

Tablo 1. Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1717–1730)¹⁷

1- Prizren	2-Dukagin	3- Üsküp	4- Yanya	5- Elbasan	6- Selanik
7- Ohri	8- Köstendil	9- Tırhala	10- Delvine	11- Alacahisar	12-Avlonya
13-İskenderiye					

Taşra teşkilatında sancaklardan sonraki en önemli idarî birimler ise kaza'dır. Ticari ve kültürel üstünlüğüyle çevresine göre ön plana çıkan yerlere kaza denilirdi. Kazaların etrafında birçok köy yer alırdı. Kadının tayin edildiği coğrafi bölgeyi ifade eden kaza kelimesi sonradan idarî bir birimin adı da olmuştur. Osmanlı Devleti'nin adli sisteminde kazaların ayrı bir yeri vardır. Adli teşkilatlar birçok kaza birimine ayrılmış ve doğrudan merkeze bağlı yerlerdi. Kazalar eyalet ve sancak idaresine göre daha sivil bir

¹⁵ Mehmet İnbaşı, “Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, Türkler, Ankara 2002, c. XIX. s.161–162.

¹⁶ Fahameddin Başar, *a.g.e.*, Ankara 1997, s. 13-20.

¹⁷ Yücel Özkaya, *a.g.e.*, İstanbul 2008, s.25; Fahameddin Başar, *a.g.e.*, Ankara 1997, s.17.

yapıya sahipti. Onlar askeri vasfı geri planda olan idarî birimlerdi. Ancak XVI. yüzyılın ortalarından itibaren idarî ve askeri vasıfları birlikte telakki edilmeye başlandı. Kazaları kadı yönetirdi. Kadının sorumluluğu altında bulunan yerler o kazaya dâhildi. Dolayısıyla kadılar kazalarda en merkezi yerde ikamet ederlerdi. Kazalarda adli, beledi, askeri işlerinde kadıya yardımcı olan alaybeyi ve subaşı gibi birtakım yöneticiler de görev yapardı. Kadılar, tayin edildikleri bölgenin genişliğine veya iş yoğunluğuna bağlı olarak kadı yardımcıları (nâib) tayin edebilir.

Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatının en alt birimini nahiye ve köyler oluşturur. Lügat manası itibarıyla “yan, taraf, canip” anlamlarını ihtiva eden nahiye, coğrafi ve idarî anlamda küçük bir bölgeyi, bazen de geniş bir mıntıkayı kapsamaktadır. XVI. yüzyıldan sonra nahiye artık sancağın değil kazanın alt birimi olarak yaygınlaştı. Tanzimat öncesi dönemde ise nahiyeler kadı naibi tarafından yönetilmiştir.¹⁸

2- XIX. Yüzyıla Kadar Prizren'in İdarî Yapısı

1864 tarihinden itibaren eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilince yeni sistem ilk defa Mithat Paşa'nın, Tuna Vilayeti'nde vali olarak görev yaptığı sırada uygulama safhasına sokulmuştur. Yeni idare sistemine göre: “vilayetler mutasarrıflıklara, mutasarrıflıklar da kazalara” bölünüyordu. 1871 yılında kabul edilen İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi; kamu görevlilerinin yetki ve sorumluluklarının sınırını çizen 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nin devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir.¹⁹ Bu yeni kanunla, bütün meslek ve inanç gruplarının temsil edildiği; halkın sıkıntılarını bürokrasiye aktaran ve çözüm arayan mahalli meclisler kurulmuştur. Tanzimat sonrası güçler ayrılığı ilkesi benimsenerek, bu mahalli meclislere, kamu kurumlarını denetleme yetkisi de verilmiştir.²⁰ Osmanlı Devleti, idarî taksimatta bulunurken bölgenin coğrafi yapısı ve askeri durumu kadar; iktisadi yapısı ile sosyal konumunu da göz önüne almıştır. Devletin büyümesine bağlı olarak XVII. yüzyıldan itibaren revizyona gidilme ihtiyacı hâsıl olmuştur.

¹⁸ Tayyip Gökbilgin, “Nahiye”, İA (MEB), İstanbul-1964, c.IX, s.37.

¹⁹ 7 Kasım 1864 Vilayet Nizamnamesi Tuna Vilayeti'nin yanı sıra Halep, Edirne, Trablusgarp ve Bosna'da uygulanıp cesaret verici sonuçlar alındı. Merkeziyetçi eğilim nizamnamede açıkça gözüktüyordu. Model olarak Fransız *departemente* sistemi benimsenmişti, ama ondan bile daha merkeziyetçi bir eğilim göze çarpmaktaydı. 1864'ten itibaren Osmanlı Avrupası'nda 10 vilayet (44 sancak), Osmanlı Asyası'nda 16 vilayet (74 sancak), Osmanlı Afrikası'nda ise 1 vilayet (5 sancak) da uygulanan sistemin, 22 Ocak 1871'de yeniden formüle edildiğini ve İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi adıyla ilan edildiğini görüyoruz. Ancak Cebel-i Lübnan özel statüsünden, Mısır, Bosna ve Girit özerk durumlarına, Hicaz ve Yemen uzaklıkları ve aşiret düzenine dayanmalarından, İstanbul ise başkent olduğundan dolayı bu nizamname dışında bırakıldılar. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara 2007, s.427-435.

²⁰ İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul 1985, s.67-70.

Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı, XIX. yüzyıla kadar kapsamlı bir değişiklik göstermemiştir. Modernleşme süreciyle beraber ihtiyaçlar göz önünde tutularak bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu süreçte gerek Kosova Vilayeti'nin ve gerekse Prizren Sancağı'nın idarî yapısı tanımlanırken kavram kargaşası en çok karşılaşılan konuların başında gelmektedir. Hâlbuki Kosova ismi önceleri bir yerleşim biriminin adı olmayıp sadece coğrafi bir bölgeye verilen isimdi. Ancak XIX. yüzyılın son çeyreğinde yapılan mülkî düzenlemelerle ilk defa Kosova bir vilayete isim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Prizren'in idarî yapısıyla ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Bazen bir araştırmacının yaptığı yanlışlıklar yeterince incelemeyen, sorgulamadan kaynak gösterdikleri için bilgi kirliliği devam edip gelmiş ve süreklilik kazanmıştır. Bunun yanında araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin yaptığı genel idarî düzenlemeleri ve yasaları göz önünde bulundurmuyup; Arnavutların yaşadığı yerleri baz aldıklarından yanlışlık iyice perçinlenmektedir. Hatta bazılarının 1864 Vilayet Nizamnamesi'nden henüz yayınlanmadan önce eyalet sistemini bir kenara bırakarak Arnavutlarla meskûn yerleri vilayet şeklinde tarif ettikleri bile görülmektedir.

Farklılıkların temelinde bölgede sık sık yaşanan siyasi ve askeri hareketlilik sonucunda yapılan yeni idarî düzenlemeler yatmaktadır. Çünkü bir idarî birim kısa bir süre sonra farklı bir vilayet ve sancağa bağlanabilmekte dolayısıyla o yerin daha önce nereye bağlı olduğunun takibi zorlaşmaktadır. Örneğin Yakova önceleri Prizren'e bağlı iken daha sonra Üsküp Sancağı'na dâhil edilmiştir. 1850 yılında Maliye Nezareti'nden Meclis-i Vâlâ'ya yazılan bir yazıda Yakova'nın Prizren'e altı saat, Üsküp'e ise yirmi altı saat mesafede olduğu beyan edilerek tekrar Prizren Sancağı'na bağlanmasının uygun olacağı iletilmiştir. Meclis-i Vâlâ, teklifi yerinde görerek Yakova'yı Prizren'e bağlamıştır.²¹ Ancak bu iş Yakova-Prizren şosesinin tamamlanmasından sonraya bırakılmasının uygun olunacağına karar verilmiştir.²² Yine Prizren henüz vilayet olmadan 1873'de Gosine kazası lağv edilmiş; nahiye olarak İpek kazasına bağlanmış ise de daha sonra tekrar Prizren kazası bünyesine dâhil edilmiştir.²³

Prizren tam anlamıyla Fatih Sultan Mehmet zamanındaki Osmanlı egemenliği başlayınca sancak haline getirilmiş ve Rumeli Beylerbeyliğine bağlanmıştır. O yıllarda Prizren Sancağı'nda: Prizren, Suva Reka, Has ve Bihor kazaları vardı. Buna karşılık Andreas İnciciyan, "*Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*" isimli makalesinde altı kazaya ayrılmış olan Prizren Livası'nda mütesellim oturduğunu da tespit etmiştir. A. İnciciyan göre Prizren'de şu kadılıklar mevcuttu: 1-Berzerin, 2-Sahve, 3-Viypa, 4-Kâmurince, 5-Biçık, 6-Berguşte'dir.²⁴

²¹ BOA, *İ. MVL*, 5883; BOA, *A.AMD*, 26–70.

²² BOA, *DH. TMIK. S*, 51–60.

²³ BOA, *A. MKT. MHM*, 463–100.

²⁴ P.L. İnciciyan, H.D. Andreasyan, "*Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*", İstanbul Üniversitesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: II- III, İstanbul 1974, s. 77.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1530 tarihinde yapılan tahrirlere göre Prizren Sancağı'nın idarî taksimatında şu kaza ve kasabalar yer alıyordu:

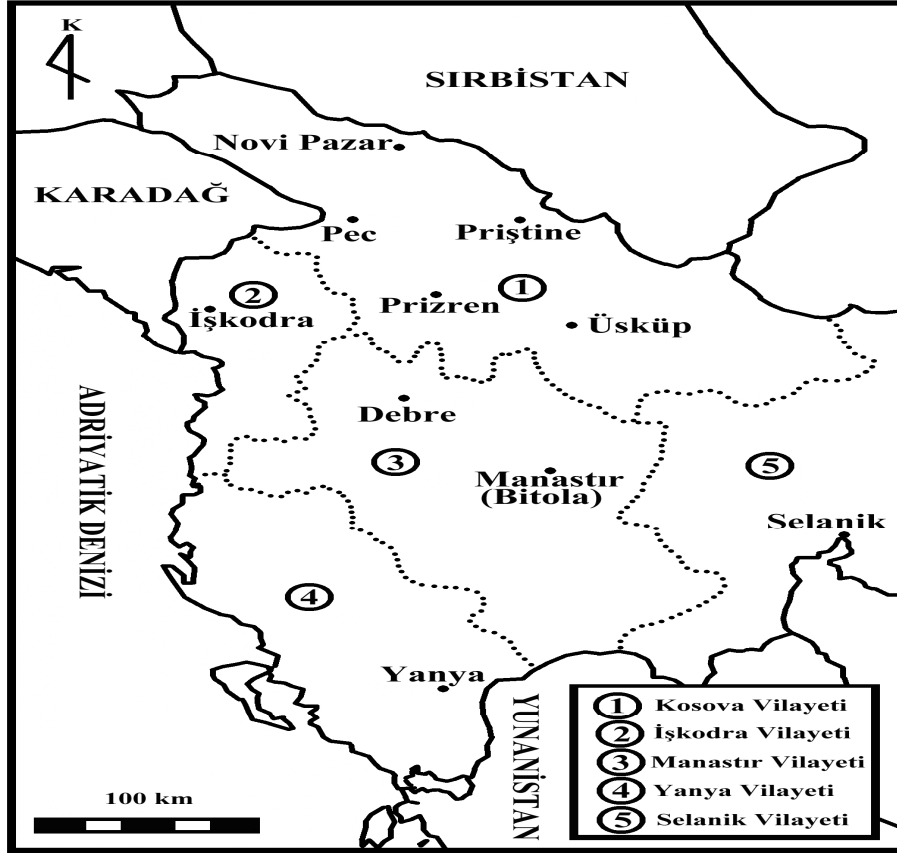
Tablo 1. Prizren Sancağı²⁵

KAZA	NAHİYE						
Prizren	Prizren	Tırgovişte					
Bihor	Bihor	İstaviç					
Hâsshâ-i Arnavud	Gora	Opolye	Radovine	Debri	Piştirik	Rudine	Dumoştice

XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar sancağın yapısında köklü bir değişiklik olmamıştır. Bu yüzyıllarda Kosova sahrasının büyük bir kısmı idarî olarak Prizren, Vulçitrın ve Dukagin Sancakları sınırları içerisindeydi. Az bir kısmı da Üsküp Sancağı (Kaçanik) ile Bosna Eyaleti'nde (Mitroviça, Zveçan) bulunuyordu. Bu dönemde Prizren Sancağı, Üsküp-Köstendil-Sofya-Alacahisar Sancakları ile Bosna ve İşkodra Eyaletleri'ne komşuydu.²⁶

²⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *167 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri (1530)*, Ankara 2004, s. 3.

²⁶ Skender Rizaj, "Organizimi Administrativ i Kosovés né Shekullin XIV-XVI", Perparimi, (Çeviren: Fetnan Derviş), Priştine 1969, Sayı: IX, s. 708-711.

*Harita 1: 1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi'nden Sonra Balkanlar'daki Mülkî Yapı
(Noel MALCOM Arşivi'nden)*

3- XIX. Yüzyılda Prizren'in İdarî Yapısı

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri tüm alanlara şamil genişlemeye başlayınca bundan mülkî yapı da nasibini almıştır. 1864'te Vilayet Nizamnamesi yayımlandıktan sonra bir takım idarî değişikliklere gidilmiştir.²⁷ Hükümet Rusçuk, Vidin

²⁷ Bu nizamnameye göre vilayette iki meclis bulundurulacaktı. Bunlar İdare Meclisi ve Vilayet Meclisi'dir. İdare Meclisi'nde başta vali olmak üzere üst düzey memurlar yer alıyordu. Karma bir meclis olduğu için üyeleri arasında iki Hıristiyan'ın da bulunması gerekiyordu. Vilayet Meclisi'nde ise başta yine vali olmak üzere her Sancaktan dört kişi doğal üyesiydi. Bu dört kişiden

ve Niş Sancaklarını Tuna Vilayet adı altında birleştirerek valiliğine de Mithat Paşa'yı atamıştır. Böylece devlet yeniliklerinin pratik yönünü görmek maksadıyla pilot uygulama başlatmıştır. Uygulamadan beklenen verim alınca yenilikler genişletilerek devam ettirilmiştir. Bu uygulamalar Prizren, Manastır Vilayeti'nin bir sancağı olmuştur. 1868'de merkezi Prizren olan Üsküp, Debre ve Niş'ten müteşekkil Prizren Vilayeti kuruldu.²⁸ Bunun üzerine vilayet dâhilinde bazı idarî birimler birleştirilmiş ve yeni birimler kurulmuştur.²⁹ Debre halkı Prizren Vilayeti'ne bağlanmasıyla ilgili memnuniyet ve teşekkürlerini belirten telgrafları Bâb-ı Âlî'ye göndermişlerdir.³⁰ Bu dönemde vilayetin taksimatı Tablo 3'deki gibiydi:

Tablo 3. Prizren Vilayeti³¹

SANCAKLAR									
1- Prizren			2- Üsküp			3- Debre			4- Niş
KAZALAR									
1	Priştine	7	İvraniye	13	Vulçitrin	19	Kratova	25	Pirot
2	Kalkandelen	8	Ürgüp	14	Gusinye	20	Koçana	26	Radovişte
3	Yakova	9	İznik	15	Gostivar	21	Vranye	27	Palanka
4	İpek	10	Kurşunlu	16	Elbasan	22	Znepolje	28	Debre-i Zir
5	Şekirköy	11	Luma	17	Mat	23	Leskovaç	29	Malsiya-ı Zir
6	Leskofça	12	Gilan	18	Kumanova	24	İştıp		

Tablo 3.'den de anlaşılacağı üzere Prizren Vilayeti'ne bağlı dört sancak vardı. Bunlardan Debre ve Üsküp Manastır Vilayeti'nden; Niş de Tuna Vilayetleri'nden tefrik edilerek Prizren Vilayetine bağlanmıştır. Vilayet: doğuda Tuna nehri, kuzeyde Sırbistan ve Bosna, batıda Karadağ ve İşkodra, güneyde Yanya ve Selanik Vilayetleri'yle mahdut olup takriben 19.900 km² bir mahalden ibarettir.³² Şemseddin Sami, Kâmûsü'l-Alam adlı

ikisi Müslüman ikisi Hıristiyan olması gerekiyordu. Yine her vilayette bir matbaa kurulup bir de vilayet gazetesi de çıkartılması karara bağlanmıştır.

²⁸ BOA, *İ.MMS*, 32-1334; BOA, *İ. MMS*, 37-1545.

²⁹ BOA, *A. MKT. MHM*, 474-87.

³⁰ BOA, *DH. MKT*, 1311-3.

³¹ *Prizren Vilayet Salnamesi*, Prizren 1874.

³² *Prizren Vilayet Salnamesi*, Prizren 1874, s.46.

eserinde Prizren hakkında şu bilgileri vermektedir: *Gegaliğin*³³ (Arnavutluk) kısm-ı şarkıyyesinin merkezi olmakla öteden beri eyalet merkezi ittihaz olunduğu gibi, vilayetin teşkilinden sonra dahi defaâtle merkez vilayet ittihaz olunmuş ve Manastır Vilayeti'ne mühlhak bulunmuş iken âhiren Kosova Vilayeti'ne ilhak olmuştur. [Daha sonra] Kosova Vilayeti'ni terkip eden altı sancağın biri olup, vilayet-i mezkûrenin garp cihetinde vâki'dir. Bu sancak vaktiyle Yakova ve İpek dahi havi olup, Karadağ hududuna uzandığı halde, şimdiki halde yalnız nefs-i Prizren ile Luma ve Kalkandelen kazalarından ibaret küçük bir sancak olup, maa-hazâ dört yüz karyeyi ve tahminen iki yüz altmış bin ahaliyi câmi'dir. Prizren'deki cüz'î Hıristiyanlardan başka bütüin ahâlîyi liva Müslim ve Arnavut olup, nefs-i Prizen şehrinde ve Kalkandelen kasabasında ahâlî Arnavutça ve Türkçe tekellüm eder. Prizren Sancağı'nun taksimatı ber-vech-i zîrdir:³⁴

Tablo 4. Şemseddin Sami'ye Göre Prizren Sancağı'nı İdarî Taksimatı³⁵

PRİZREN SANCAĞI			
SN	KAZA	NAHIYE	MİKTAR-I KURÂ
1	Prizren	Rahovça	190
2	Kalkandelen	Gostivar	161
3	Luma	Kaliş	49
Toplam	3	3	400

Prizren vilayet ve sancak olduktan sonra doksan sekiz vali, mutasarrıf ve kaymakam tarafından idare edilmiştir. Valiler kısa süreli aralıklarla burada görev yapmışlardır. 1553'ten 1897 yılına kadar doksan sekiz mülkî amir görev yapmıştır.

Tablo 5. Prizren Valileri³⁶

³³ Arnavutluğu ikiye ayıran Skumbi Nehri'nin kuzeyinde Gegler, güneyinde Tosklar yaşar. Aslında bunlar Dardanların İilir boyundandır. İilirlerin konuştukları dilin Geg ve Tosk olmak üzere iki lehçesi vardır. Geleneklerine aşırı derecede bağlı olan bu iki grup, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da hâkimiyet kurmasından sonra büyük bir kısmı İslam dinini kabul etmişlerdir. Ondan öncesinde Romalılarla mücadele ettiseler de başarısız olup Roma idaresini kabul etmişlerdir. Orta Çağ Sırp Krallığı'nın egemenlik tesis etmesinden sonra Sırlara karşı Osmanlılara yardım etmişlerdir. Bir ara Osmanlı yönetimine karşı İskender Beyin önderliğinde bağımsızlık için uğraş vermişler de onun ölümüyle tamamen Osmanlı egemenliğini benimsemişlerdir.

³⁴ Şemseddin Sami, "Prizren", Kâmûsü'l- Alam, İstanbul 1899, c.II, s. 1495.

³⁵ Ş. Sami, a.g.e., s. 1496.

Sıra No	LAKAP / UNVAN	ADI	GÖREV SÜRESİ
1		Fehim Paşa	1284/1867-68
2	Ferik	Edip Mustafa Paşa,	1285/1868-69
3		Tepedelenlizade İsmail Rahmi Paşa ³⁷	1286/1869
4		Safvet Paşa ³⁸	1286/1869-70
5		Galip Paşa ³⁹	1287/1870-71
6		Hacı Abdurrahman Paşa ⁴⁰	1288/1871-2
7		Hüsni Paşa	1289/1872-73

³⁶ *Prizren Vilayet Salnamesi*, Prizren 1874, s.31-33.

³⁷ Tepedelenlizade İsmail Paşa Veli Paşa'nın oğlu ve Tepedelenli Ali Paşa'nın torunudur. Vezir rütbesiyle Trabzon, Edirne, Yanya, Adalar, Halep, Selanik ve Girit Valilikleri görevlerinde bulunmuştur. 1285/1868'de Prizren valisi oldu. Bu tarihte Prizren, Prizren merkezli vilayet ilan edilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Kaleshi, *a.g.m.*, s. 185.

³⁸ Prizren'in en yetenekli ve en kültürlü valilerinden biriydi. Prizren'e gelmeden önce Bosna Valisi idi. Onun insiyatifi ile Prizren matbaası kurulup "Prizren" adlı gazete yayınlanmaya başladı. Prizren gazetesi 1287-1291/1871-1874 tarihleri arasında çıkmıştır. Prizren gazetesi Vilayetin resmi gazetesi olarak çıkmaya başladıysa da resmi yazılar haricinde çeşitli yazılar ve iç ve dış siyasetle ilgili yazılar yer alıyordu. Gazetenin ilk sayısı 28 Ca 1288/15 Ağustos 1871'de çıktı. Haftada bir defa yayınlanıyor ve birinci ve dördüncü sayfaları Türkçe ikinci ve üçüncü sayfaları ise Sırpça olmak üzere dört sayfadan oluşuyordu. Kosova'da basılan ilk gazete Prizren gazetesidir. 1874'te Prizren Vilayeti'nin feshedilmesiyle ve Kosova Vilayeti'nin kurulmasıyla Priştine'de Kosova gazetesi çıkmaya başladı. Safvet Paşa idaresi süresinde, Prizren'de kanalizasyon ağının yapılması üzerinde çalışmıştır. Ayrıca bir zanaat okulu inşasına başlamış fakat tamamlayamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fetnan Derviş, *XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.46-47.

³⁹ Galip Paşa (Sarı) 1241/1825-6 yılında doğmuştur. Askeri yüksek okulunu bitirdikten sonra Miralay rütbesini kazanıp Askeri Yüksek Okul Komutanı olmuştur. Ondan sonra Mirliva rütbesini kazanmıştır. 1278-80/1863'te Ferik, 1287-8/1871'de Prizren valisi olmuştur.1292/1875 yılında ölmüştür. Çok yetenekli bir kişiydi. İstanbul'da ilk askeri liseyi kurmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Kaleshi, *a.g.m.*, s. 192.

⁴⁰ Prizren'e gelmeden önce Niş Mutasarrıfı'ydı. T.Srankoviç onu Bulgar tarafgiri (Bulgarofil) olarak tanımlar. O Prizren Gazetesi'nin Sırpça yerine Bulgarca basılması için çabalamıştır.

8	Ferik	Ahmet Hamdi Paşa ⁴¹	1289/1873-4 Eylül 1875'e kadar
9		Akif Mehmet Paşa ⁴²	1292/1875-6
1 0		Münip Paşa	1295/1878
1 1	Çerkez	Reşit Paşa	1295/1878
1 2		Kâmil Bey	1296-7/1879
1 3	Rumelili	Hasan Paşa	1298-99/1881-2
1 4	Değirmenci	İbrahim Paşa ⁴³	1299-1300/1882
1 5	Müşir	Veysel Paşa ⁴⁴	1299-1301/1882-3
1 6		Recep Paşa	1303-4/1886

⁴¹ Arnavut asıllıdır fakat kaynaklarda doğum yerinden bahsedilmemektedir. 1278–9/1862 yılında ferik rütbesi ile jandarma kurmayının başkanı olmuştur. 1291/1874'te ise Prizren'e vali tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra yeniden jandarma başkanlığı görevine getirilmiştir. Aynı yılda Hersek'teki yeni görevine gitti. 1292/1875'te vezir rütbesi verilerek Bosna'ya vali ve komutan olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Selanik valisi, IV. Ordu Kuvvetleri ferik'i ve üçüncü defa da jandarma bakanlığı görevlerini yapmıştır. Son olarak Anadolu Muhacirleri Komisyonu başkanı görevinde bulunmuştur. Bursa'da 1311–2 /1894'te vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Kaleshi, *a.g.m.*, s.192.

⁴² 1243–4/1828 yılında İstanbul'da doğmuştur. Daha genç yaşlarında askeri kariyere eğilim gösterdi. Öyle ki 1276–7/1860 yılında Karadağ'a karşı harekâtların kurmay başkanı oldu. Sonradan onu askeri yüksek okulunda profesör olarak, İstanbul komutanı ve Yeni Pazar'da görevde görüyoruz. 1295/1878 yılında III. Ordu Komutanı oldu. Şüphesiz Prizren Birliği ile ilgili olaylardan dolayı aynı yılda Prizren Komutanı ve Mutasarrıfı olarak tayin edilmiştir. 1313–4/1896 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

⁴³ Prizren'e gelmeden önce Priştine komutanı idi. Priştine'de yaptırdığı değirmenden dolayı ona değirmenci deniliyordu.

⁴⁴ Prizren nüfusunun kalabalık olmasından dolayı kadınları kaydetmeyi istememesinden Değirmenci İbrahim Paşa yerine Müşir Veysel Paşa tayin edildi. Prizren'de altı ay süresinde bir kışla inşa ettirmiştir. Ancak onun en büyük amacı Süleyman Vokşi'yi ele geçirmektir. 1302–3/1885'te bu amacına ulaşarak adı geçen kişiyi yakalayıp sürgüne göndermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s.272–273.

1 7	Muharrem Efendi	1309–1310/1892–3
1 8	Mahmut Nazım Bey	1310–11/1893
1 9	Nazım Paşa	1312–3/1895
2 0	Hamdi Paşa ⁴⁵	1314–5/1897

1868–1869 yıllarında Prizren, Yakova, İpek, Priştine, Vulçitrin, Gilan, Yeni Pazar ve Luma Üsküp Vilayeti'ne bağlıydı. 1870–1871 yıllarında Prizren Sancağı, Üsküp Vilayeti'nden ayrılarak İşkodra Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1871-1872'de yeniden müstakil vilayet haline geldi.⁴⁶ Prizren Vilayeti'ne bağlı üç sancak bulunmaktaydı. Bunlar: Prizren, Debre ve Üsküp'tür. Daha sonra Niş Sancağı da Prizren Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1874 yılında Prizren, İşkodra, Üsküp ve Debre Sancakları Manastır Vilayeti'ne ilhak olmuştur.⁴⁷ Niş Sancağı da Tuna Vilayeti'ne dâhil edilmiştir.⁴⁸ 1877 yılında Manastır Vilayeti lağv edilerek Selanik Vilayeti'ne katılması uygun görülmüştür. Bu ayırım sırasında 30 Ocak 1877 tarihinde merkezi Priştine olan Kosova Vilayeti kuruldu. Üsküp de Kosova Vilayeti'nin altı sancağından biri haline geldi. Kosova Vilayeti: Prizren, Üsküb, Priştine, Yenipazar, İpek ve Taşlıca Sancakları'ndan oluşmaktaydı.⁴⁹ Vilayet merkezi ilk önce Priştine ise de daha sonra Kosova Vilayeti'nde meydana gelen çeşitli ayaklanmalardan dolayı merkez 1888 yılında Üsküb'e taşınmıştır.⁵⁰ Kosova Vilayet Merkezi'nin Üsküb'e naklinden dolayı Meclis İdare Azalığı için yapılan seçimde en çok oyu alan Osman ve Şükrü Beyler ile Manko, Dimitri ve Yahudi Necor Efendilerin seçildiği ancak meclisin dört üyeden müteşekkil olduğundan dördünün memuriyeti tasdik olunabilmiştir.⁵¹

Prizren vilayet olduktan sonra dört sancağı ve yirmi dokuz kazası mevcuttu. Bu dönemde Prizren'de matbaa kurularak “Prizren” isimli bir gazete de yayınlanmaya

⁴⁵ Yüksek kültür sahibi bir kişiydi. Mithad Paşa okulundan yetişmiştir. İstanbul'da anlayışla karşılanmayacağını iyi bildiğinden Prizren'de reformlar yapmaya girişmemiştir. Yedi yıl süreyle Prizren Mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Kaleshi, *a.g.m.*, s. 179

⁴⁶ BOA, *İ. DH*, 592- 41119.

⁴⁷ BOA, *DH. MKT*, 1326–19.

⁴⁸ BOA, *İ. MMS*, 49–2110.

⁴⁹ Münir Aktepe, “Kosova”, İA(MEB Yayını), Ankara 1977, c. VI, s.324–326.

⁵⁰ BOA, *DH. MKT*, 1527- 13; BOA, *A. MKT. MHM*, 498–66.

⁵¹ BOA, *DH. MKT*, 1571–87; BOA, *DH. MKT*, 1587– 22.

başlanmıştır. Gazete, Türkçe ve Sırpça olmak üzere iki dilde yayınlanmıştır. Daha sonra vilayet merkezi mevcut şartlar değerlendirilerek kısa bir süre sonra Priştine'ye taşınmıştır. Dolayısıyla vilayet merkezinde yapılan değişiklikler bazı araştırmacılar tarafından yanlış algılanarak Kosova ve Prizren Vilayetleri'nin birbirine karıştırılmasına sebep olmuştur. Hâlbuki Kosova Vilayeti'nin kuruluşu daha sonraya denk gelmektedir. Özellikle Balkanlar'daki toprak kayıplarının artmasıyla eldeki mevcut mülkî yapı dikkate alınarak yeniden düzenlemeler yapmak mecburiyetini doğurmuştu.

Harita 2: Kosova Vilayeti Mülkî Haritası (Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kosova Vilayeti Kitabı'ndan)

4- Kosova Vilayeti'nin Bünyesinde Prizren Sancağı'nın İdarî Yapısı

Kosova Vilayeti adı ilk kez 1876 tarihli devlet salnamesinde geçmektedir. Vilayetin kuruluşu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Shukri Rahimi, vilayetin kuruluşunu 1868 olarak göstermektedir. Ona göre 1864 tarihli Vilayet İdare Kanunu ile bir takım düzenlemeler yapılmış ve Balkan Yarımadası'nda İşkodra, Manastır ve Yanya Vilayetleri teşkil edilmiştir. 1868 yılında ise merkezi nefis-i Prizren olan Prizren Vilayeti oluşturulmuştur.⁵² Bu vilayet Prizren, Üsküp, Debre ve Niş olmak üzere dört sancağa havidir. Vilayet merkezinde sık sık karışıklıklar olduğu için devlet vilayet merkezini Priştine'ye taşımayı kararlaştırmıştır. Bu nakilden sonra vilayet yine aynı adla kalmıştır.⁵³ Skender Rizaj ise farklı görüştedir. 1877 yılında Manastır Vilayeti lağvolunarak Selanik Vilayeti ile birleştirilmiştir. Bu birleşme esnasında 29 Ocak 1877 tarihinde özel idare birliği adı altında Kosova Vilayeti kurulmuştur. Vilayetin ilk merkezi Sofya ve Prizren değil Priştine'dir. Tanzimat döneminde bir dizi idarî reformlar yapılmış ve bu reformlar sonucunda Rumeli'de Üsküp, İşkodra, Prizren ve Manastır Vilayetleri kurulmuştur. Bunlar Kosova Vilayeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Çünkü Kosova bölgeleri ile birlikte bu vilayetin idaresi altında kalmıştır.⁵⁴ Skender Rizaj, bu açıklamalarına delil olarak 1878 yılına ait devlet salnamesinde Kosova'ya bağlı sancaklar arasında Sofya'nın yer almamasını göstermektedir. Olayların gelişimine bakıldığında 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi öncesinde merkezi Sofya olan ve Niş ile Priştine'yi içine alan Kosova Vilayeti oluşturuldu. Savaş sonrasında Sofya kurulmakta olan Bulgar Prensiği'ne bırakılınca Kosova Vilayeti elden çıktı. Ayastefanos Antlaşması'nın kararları Berlin Antlaşması'yla tadilata uğrayınca; Makedonya'nın kuzeyine denk düşen bölgede merkezi Priştine olan Kosova Vilayeti yeniden tesis edildi.

4 Ağustos 1878'de Prizrenliler, hükümete başvurarak vilayet merkezinin Prizren'e taşınmasını önermişlerdir. Önerilerinde: Prizren'in Kosova Vilayeti'nin ortasında bulunduğunu ve daha önce vilayet merkezi olduğu, hükümet konağı, kışla, depo ve ıslahane gibi vilayet merkezinde bulunması gereken kamu binalarına sahip olduklarını iletmışlerdir. Buna karşılık Priştine'nin hem dar olduğunu hem de bir vilayette bulunması gereken kamu binalarına sahip olmadığını ve memurların mağdur olduğu da belirtmişlerdir. Önerileri inceleyen hükümet Kosova Vilayet merkezinin Priştine olarak kalmasının daha uygun olacağına karar vermiştir.⁵⁵ Bundan yaklaşık beş yıl sonra Prizrenlilerden benzer bir teklif daha gelmiş ancak Priştine, Yeni Pazar, Taşlıca ve Üsküp halkı bunu kabul etmeyerek endişelerini dile getiren telgrafları hükümete

⁵² BOA, A. MKT. MHM, 383-16.

⁵³ Shukri Rahimi, *Vilajeti I Kosavés 1878-1912*, Çeviren: Ergin Jable, Priştine 1974, s. 12.

⁵⁴ Skender Rizaj, "Kosova Vilayeti Teşkilatı", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1973, c. II, s. 664-666.

⁵⁵ BOA, İ. DH, 877-69987.

göndermişlerdir.⁵⁶ Dolayısıyla Prizren ve Priştine arasındaki bu çekişme öteden beri sürüp gitmektedir.⁵⁷

Kosova Valisi, Sadaret'e gönderdiği bir yazıda Niş ve Şehirköy'ün Sırbistan'a bırakılmasından sonra Priştine'nin coğrafi ve mülkî özelliğini yitirdiğini bu yüzden de haberleşme, ulaşım ve sağlık hizmetlerinde aksamaların meydana geldiğini belirtmektedir. Sorunun çözümü için Üsküp'ün fırka ve vilayet merkezi yapılmasının askeri açıdan uygun olacağı kanaatindedir. Çünkü Üsküp, Sırbistan ve civar bölgelere giden demiryollarının kesişme noktasında olduğundan Avrupa'ya gidip gelenler genellikle burada gecelemede, burada konsoloshaneler, hastaneler ve askeri daireler bulunmaktaydı. Diğer taraftan buranın merkez olmasından kaynaklanacak masraflar halkın ianesi yoluyla giderileceği de belirtilmekteydi. Valinin talebini inceleyen hükümet, 1888 yılında Kosova Vilayeti'nin merkezini Priştine'den Üsküp'e nakline onay vermiştir. 1891'de Prizrenliler, 1901'de de Priştineliler, vilayet merkezinin değiştirilmesi için çeşitli teşebbüslerde bulunmuş iseler de başarılı olamamışlardır.⁵⁸ Yine Prizren ileri gelenleri 4 Ekim 1899 yılında valinin değiştirilmesini, sancığın ya müstakil ya da Manastır'a bağlanmasını arzu ettiklerini iletmiş iseler de talepleri geri çevrilmiştir.⁵⁹ Neticede Balkan topraklarının yitirildiği 1912 yılına kadar Üsküp Kosova Vilayeti'nin merkezi olarak kalmıştır.⁶⁰ 1877–1878 Osmanlı- Rus Savaşı öncesinde Kosova Vilayeti'nin mülkî yapısı şu sancak ve kazalardan oluşmaktaydı:

⁵⁶ BOA, Y. A. HUS, 173–1.

⁵⁷ M. Ünlü, *a.g.t.*, s. 33.

⁵⁸ BOA, Y. PRK. ASK, 159–46.

⁵⁹ BOA, Y. PRK. MYD, 22–70.

⁶⁰ M. Ünlü, *a.g.t.*, s. 34.

SANCAK	KAZA
1- PRİŞTİNE	1-Prishtine Merkez Kaza
	2-İpek
	3- Gilan
	4-Vulçitrin
2- PRİZREN	1-Prizren Merkez Kaza
	2-Gusinye
	3-Kalkandelen
	4-Luma
	5-Yakova
3- ÜSKÜP	1-Üsküp Merkez Kaza
	2- İştıp
	3-Radovişte
	4- Kratova
	5- Kumanova
	6- Koçana
	7- Palanka
4- YENİPAZAR	1- Yeni Pazar Merkez Kaza
	2- Akova
	3- Bihor
	4- Berane
	5-Tirgovişte
	6-Taşlıca
	7- Prepol
	8- Yeni Varoş
	1- Niş Merkez Kaza

5- NİŞ	2- Ürgüp (Pokuple)
	3- Kurşunlu Kazası
6- ŞEHİRKÖY (PIROT)	1-Şehirköy Merkez Kaza
	2-İznebol
	3-Pirezniç
7- DEBRE	1-Debre-i Bâlâ Merkez Kaza
	2- Debre-i Zir
	3- Elbasan
	4- Mat

Tablo 6. Kosova Vilayeti Bağlı Prizren'in İdarî Yapısı (1877–1878)⁶¹

⁶¹ Tablo 6.- Tablo 7.- Tablo 8.- Tablo 9. ve Tablo 10. Mucize Ünlü'nün “*Kosova Vilayeti'nin İdarî Taksimatı*” adlı doktora tezi kullanılarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla belirtilen tablolar için ayrı ayrı referans verilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti'nin İdarî Taksimatı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2002, s. 45-53.

Vilayette yedi sancak ve otuz dört kaza mevcuttu. 1878 yılında sancak sayısında bir değişme olmamıştır. 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'na göre Niş ve Şehirköy (Pilot) Sırbistan'a bırakılmıştı. Yeni durum karşısında Kosova Vilayeti yeniden düzenlenmiştir. Böylece daha önce yedi olan sancak sayısı beşe düşmüştür.

Tablo 7. 1877–1878 Osmanlı- Rus Savaşı Sonrası Prizren'in İdarî Yapısı

SANCAK	KAZA	NAHIYE
1- PRİŞTİNE	1-Prishtine Merkez Kaza	
	2-İpek	
	3- Gilan	
	4-Vulçitrin	
	5- Preşova	
2- PRİZREN	1-Prizren Merkez Kaza	1- Gostivar
	2-Gusinye	2- Kaliş
	3-Kalkandelen	3- Rahofça
	4-Luma	
	5-Yakova	
3- ÜSKÜP	1-Üsküp Merkez Kaza	1- Kaçanik
	2- İştîp	
	3-Radovişte	
	4- Kratova	
	5- Kumanova	
	6- Koçana	
	7- Palanka	
4- YENİPAZAR	1- Seniçe Merkez Kaza	1- Maykovaç
	2- Yeni Pazar	
	2- Akova	
	3- Prepol	
	4- Mitroviçe	
	5- Yeni Varoş	
	6- Taşlıca	
7- Turgovişte		

SANCAK	KAZA	NAHIYE	KÜY
	8- Berane		
5- DEBRE	1-Debre-i Bâlâ Merkez Kaza		
	2- Debre-i Zir		
	3- Elbasan		
	4- Mat		

Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere Kosova Vilayeti, beş sancak ve yirmi dokuz kaza ve dört nahiyeli bir vilayetti. Tanzimat’la birlikte vilayet merkezinde valinin başkanlığında toplanan Vilayet İdare Meclisi, livalarda aynı şekilde Liva İdare Meclisi, kazalarda da Kaza İdare Meclisi vardı. 1880 yılı itibarıyla Kosova Vilayeti’nde Meclis-i İdare-i Vilayet, Divan-ı Temyiz-i Vilayet, Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet, Maarif komisyonu, Muhasebe Kalemi, Mektubî Kalemi, Evrak Odası, Tahrir-i Emlak Kalemi, vilayet merkezinde bulunan kurumlardı. Defterdar, Mektupçu, Naib, İskân-ı Muhacirin, Aşar Müfettişi, Alay Beyi, Telgraf ve Posta Baş Müdürü, Evkaf Muhasebecisi, Emlak Mümeyyizi, Orman Müfettişi, Vilayet Tercümanı vs. de vilayette görevli memurlardı.⁶²

1880–81 yıllarında Prizren ve Debre Kosova Vilayeti’nden ayrılarak Manastır Vilayeti’ne bağlanmıştı. Ancak Prizren Sancağı’ndaki askerlerin idaresi Üsküp’teki komutanın sorumluluğundaydı. Dolayısıyla Prizren Manastır’a 40, Üsküp’e 16 saat mesafede bulunduğundan 1889 yılında Manastır’dan ayrılarak tekrar Kosova Vilayetine ilhak edilmişti.⁶³ Şemseddin Sami, Kosova Vilayeti ile ilgili bizlere şu bilgileri vermektedir: “zîrdeki cedvelden anlaşıldığı gibi, altı sancağa münkasım olup, merkezlerle beraber yirmi yedi kaza on altı nahije ve sancak ve kaza merkezleri olan şehir ve kasabalarla üç bin yüz yirmi karyeye hâvîdir.”⁶⁴

Tablo 10. Prizren’in İdarî Yapısı (1889–1890)

⁶² M. Ünlü, *a.g.t.*, s. 37

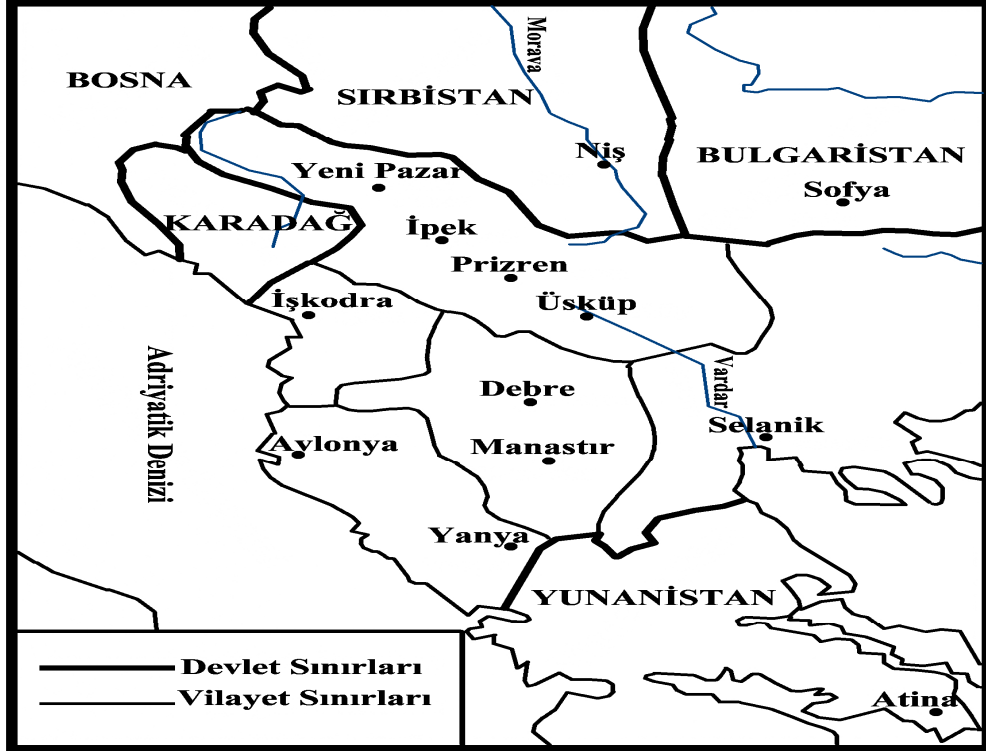
⁶³ M. Ünlü, *a.g.t.*, s. 47

⁶⁴ Şemseddin Sami, “Kosova”, Kâmûsü’l- Alam, İstanbul 1899, c.III, s. 3748.

1- PRİŞTİNE	1- Gilan		190
	2- Mitroviçe		170
	3- Preşova	Bopakça	134
	4- Priştine Merkez Kaza	Firzovik	341
	5- Vulçitrin		125
	6- Yeni Pazar		364
2- PRİZREN	1- Gostivar		
	2- Kalkandelen (Tetova)	Kalkandelen	161
	3-Luma	Kaliş	49
	4- Prizren Merkez Kaza	Rahofça, Prizren	190
3- ÜSKÜP	1- İştîp	Bereketli, İştîp, Leskoviçe	140
	2- Koçana	Koçana, Biyaniçe	92
	3- Köprülü	Bogomil, Köprülü, Nikodim	91
	4- Kratova		69
	5- Kumanova	Kumanova	
	6- Orhaniye		19
	7- Osmaniye- Maleş		3
	8- Palanka		46
	9- Radovişte		54
	10- Üsküp Merkez Kaza		152
4- İPEK	1- Berane		24
	2- Gosine		8
	3- İpek Merkez Kaza		190

	4- Tırgovişte		62
	5- Yakova		149
5- TAŞLICA (PLAVLE)	1- Prebol	Prebol, Periboy	29
	2- Taşlıca Merkez Kaza		44
6- SENİCE	1- Akova	Brezava, Bihor, Bisteriçe, Kamdat	138
	2- Kolaşin-i Zir	Kolaşin-i Zir, Maykovaç, Ridanarayka, Viraneş	32
	3- Senice Merkez Kaza		137
	4- Yeni Varoş		

Nitekim XIX. yüzyılın son çeyreğinde ülke genelinde nahiyelerin idarî bir birim olarak ihdas edildiği görülmektedir. Balkan Savaşları sonrasında Kosova'nın Sırbistan'a terk edilmesine kadar bir takım idarî değişiklikler yapılmaya devam edilmiştir. Ancak bunlar vilayetin daha önce oluşturulan idarî omurgasında ciddi değişiklikler meydana getirmemiştir. Bazı yerleşim birimleri günün ihtiyaçlarına göre kısa veya uzun süreli olarak kaza ve sancak yapılmıştır. Yahut hukuki statüsü muhafaza edilerek sancak ve kaza merkezleri değiştirilmiştir. Her yeni idarî düzenleme vilayet bütçesine ek bir yük getiriyordu. Bu harcamalar yüzünden Osmanlı maliyesi gücünü yatırımlardan çok bu tarz düzenlemelere aktarmak zorunda kalıyordu.

Harita 3: XIX. Yüzyılda Kosova Vilayeti (KARAM&VADİ Arşivi)

1880'de de Prizren ve Debre Sancakları, Kosova Vilayeti'nden ayrılarak Manastır Vilayeti'ne bağlanmıştır. Bu durum 1882 yılına kadar devam etmiştir. 1883'de Prizren ve Debre yeniden Kosova Vilayeti'ne bağlanmıştır. Fakat 1886 yılında Prizren ve Debre, tekrar Manastır Vilayeti'ne bağlanmış ise de bu durum fazla uzun sürmemiştir. 1888'de Prizren tekrar Kosova Vilayeti'ne mülhak olacaktır.

Bir ara Prizren, Üsküp Valiliği'ne Vilayet merkezi olacağından Kalkandelen, İvraniye⁶⁵ ve İpek kazalarının Prizren'de kalacak şekilde de bir değişikliğe gidilmiş de bu idarî düzen uzun süreli olmamıştır.⁶⁶ Kosova'da Balkan Savaşları öncesinde bir takım

⁶⁵ İvraniye Kazası Müdürü Hüseyin Paşa, halka birçok tekâlif yükleyince kaza halkı tarafından 1840 tarihinde İstanbul'a şikâyet edilmiştir. Şikâyet dilekçesinde: Hüseyin Paşa'nın her bir haneden bir reaya alarak on beş adet çiftliğinde ve altı adet demirci dükkânında çalıştırdığı ve ücret ödemediği, on iki kişiyi katl ettirdiği, yedi yaşındaki çocuklardan dahi harç aldığı ve birçok kanunsuz vergi topladığı yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, *İrade Dah.*, 42031.

⁶⁶ BOA, *İ. MVL*, 5186.

idarî değişiklikler planlanmış ise de savaş nedeniyle yerine getirilememiştir. Plana göre: Taşlıca birinci sınıf kazaya yükseltilerek Seniçe'ye ilhakı; İpek Sancağı'nın ilga edilerek merkez İpek olmak üzere Prizren ve Senice Sancakları'nın Kosova Vilayeti'nden ayrılıp ayrı bir vilayet teşkil olunması için heyet-i teftişîye tarafından Meclis-i Mebusan'a önerilmiş ise de savaş nedeniyle bu karar uygulanamamıştır.⁶⁷ Dolayısıyla daha önceki idarî yapı Balkanların Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı 1912'ye kadar devam etmiştir.

SONUÇ

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte idarî, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda yapılan reformlarla devlete yeni bir soluk kazandırılmaya çalışıldı. Bu kapsamda idarî teşkilatta da bir takım yenilikler yapıldı. Fuat Paşa başta olmak üzere idarecilerin düşüncesi, sancakları büyütme ve idarelerine muktedir kişileri tayin etmek ve bu valilerin yetkilerini artırmaktı. Vilayetler sadece mühim işlerde İstanbul'a müracaat edeceklerdi. Böylece saltanat merkezi basit işlerle uğraşmaktan kurtulacak ve devlet görevlilerinin önemli işlerle işigali temin edilecekti. Bu esas üzerine 8 Kasım 1864 tarihinde Vilayet İdare Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla birlikte on üç yeni vilayet kuruldu. Eskiden beri işlevleri kaybolan eski kaza ve nahiyelerden büyük kısmı kaldırıldı. Böylece önemli bir kısmı zaten naiplerle idare edilen kaza sayısı azaldı. XIX. yüzyılın ortalarında eyaletler küçültülerek vilayetlere dönüştürüldü ve eyalet terimi yeniden bırakılarak vilayet adı idarî yapının temelini oluşturdu. 1864 Vilayet Nizamnamesi hükmünce de eyaletlere vilayet ismi verildi. Cumhuriyet'ten sonra ise vilayet genişlik itibarıyla daralmış ise de eski Osmanlı sancağı düzeyindeki yerlere vilayet denildi.

Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği sırasında vilayet düzenini temel alan pilot uygulama başarılı sonuçlar verince yeni usul kısa bir süre sonra tüm Osmanlı topraklarında uygulanmaya başlamıştır. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nden sonra İşkodra, Yanya ve Manastır Vilayetleri oluşturuldu. Yine 1868 tarihinde merkezi Prizren olan Üsküp, Debre ve Niş Sancakları'ndan müteşekkil Prizren Vilayeti kuruldu. Bunun üzerine vilayet dâhilinde bazı idarî birimler birleştirilmiş ve yeni birimler tesis edildi. Ancak Prizren'in vilayet statüsü uzun süre devam etmemiştir. Zira göçler, toprak kayıpları, yerel talepler ve ekonomik durum gibi sebeplerden dolayı Prizren, vilayet statüsünden sancak statüsüne dönüştürülerek Kosova Vilayeti'ne bağlanmıştır.

XV. yüzyılda sancak olan Prizren bu statüsünü hiç kaybetmeden Osmanlı idaresinden çıktığı XX. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Hatta kısa bir süre içinde olsa sancaklıktan vilayete terfi ettirilmişse de mevcut şartlar dikkate alınarak kimi zaman Kosova Vilayeti'nin kimi zaman da Manastır Vilayeti'nin bir sancağı olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle daha az vilayet ama her zaman sancak merkezi olma özelliğini de hiç yitirmemiştir. Luma ve Kalkandelen devamlı surette; Yakova, Gusinye ve İpek ise

⁶⁷ BOA, DH. İD, 92/1- 29.

aralıklarla Prizren Sancağı'nın kazaları olmuştur. Gostivar, Kaliş ve Rahofça zaman zaman idarî statüleri değişse de Prizren'e bağlı nahiyelerdir. Siyasi ve askeri şartlara göre değişen idarî yapı dikkate alındığında Prizren Sancağı'nın ortalama dört yüz civarında köyü bulunmaktaydı.

Özellikle 93 Harbi neticesinde hem doğuda hem de batıda ciddi toprak kayıplarına uğrayan Osmanlı Devleti, Balkanlar'da idarî teşkilat yapısında ciddi değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Prizren Vilayeti daha sonra kurulacak olan Kosova Vilayeti'ne öncülük etmiştir. Daha çok Arnavutlarla meskûn yerlerde kurulan Kosova Vilayeti, Balkan Savaşları sonrasına kadar bir takım değişikliklere uğramasına rağmen Osmanlı idaresinde kalacaktır.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Dâhiliye Nezâreti Mektubi (DH. MKT)

1311–3; 1326–19; 1527- 13; 1571–87; 1587– 22.

Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelât ve Islahat Komisyonu (DH. TMİK. S)
51–60.

İrade-Dâhiliye (İ.DH)

592- 41119; 877–69987; 92/1- 29.

İrade-Meclis-i Mahsûs (İ.MMS)

32–1334; 37–1545; 49–2110.

İrade-Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)

5883; 5186.

Sadaret Mektubi Mühimme (A.MKT.MHM)

463–100; 474–87; 498–66; 383–16.

Yıldız Esas Evrakı (YEE)

173–1; 159–46; 22–70.

2-YAYINLANMIŞ ESERLER

AKTEPE, Münir. “Kosova”, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: MEB Yayınları, c.VI, 1954.

ARMAOĞLU, Fahir. *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

- BALKANLAR EL KİTABI*, Derleyen: Osman Karatay, Ankara: Karam&Vadi Yayınları, c. I-III, 2006.
- BAŞAR, Fehamettin. *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717–1730)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- BİLGE, Mustafa. “*Arnavutluk*”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. III, 1991.
- ÇADIRCI, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- _____ “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi*”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, c.I, 1985
- DENY, Jean. “*Sancak*”, İslam Ansiklopedisi, Ankara: MEB Yayınları, c. X, 1980.
- DERVİŞ, Fetnan. *XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- DOĞRU, Halime “*Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskân Siyaseti*”, Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.XIX, 2002.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, “*Nahiye*”, İslam Ansiklopedisi İstanbul: MEB Yayınları, c.IX, 1964.
- GÖYÜNÇ, Nejat. “*Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)*”, Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.VI, 1999.
- GREDAVA, Rossitsa. “*Orta Balkanlar’da Osmanlı İdarî Sistemi ve Taşra İdaresi (XV. Yüzyıl)*”, Türkler, (Çeviren: M. Faruk Çakır), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. XIX, 2002.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. *XIV. XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- HEYWOOD, Colin. “*Osmanlı Döneminde Via Egnatia 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol’daki Menzilhaneler*”, Sol Kol (Osmanlı Egemenliğinde Vıa Egnatia), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- İNALCIK, Halil. “*Balkanlar ve Türkler*”, Prizren: Bal-Tam Türklük Bilgisi, sayı: III, 2005.
- _____ “*Eyalet*”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XI, 1995.

- İNBAŞI, Mehmet. “*Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti*”, Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. XIX, 2002.
- İNCİCİYAN, P.L., ANDREASYAN, H.D., “*Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*”, İstanbul Üniversitesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: II- III, İstanbul, 1974.
- İPŞİRLİ, Mehmet. “*Beylerbeyi*”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. VI, 1992
- KALEŞİ, Hasan. “*Vilajeti i Prizrenit I*”, Perparimi, Sayı: II, Priştine, 1967.
- KALEŞİ, H.- EREN, İ. “*Prizren Kitabeleri*”, Ankara: Vakıflar Dergisi, Sayı: VII, 1948.
- KARPAT, Kemal. *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- KILIÇ, Orhan. “*Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362–1799)*”, Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.XIX, 2002.
- _____ “*XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması*”, Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c.VI, 1999.
- KOSOVA VİLAYET SALNAMESİ. Yayına Hazırlayan: Yıldırım Ağanoglu, İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2005.
- KUNT, Metin. *Sancaktan Eyalete (1550–1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- LAİNOVİC, Andrino. “*Prizrenski Paşalık Polovinom XIX. Veka na Osnovu İzveštaja Francuskih Konzula u Skadru (İşkodra Fransız Konsolos Raporlarına Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Prizren Paşalığı)*”, Çeviren: Fetnan Derviş, Kosova, Sayı: III, Priştine, 1974.
- ORTAYLI, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2007.
- _____ *Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul: Hil Yayınevi, 1985.
- _____ “*Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler*”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, c. I, 1985.
- ÖZKAYA, Yücel. *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- _____ “*XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış*”, Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. XIII, 2002.
- PRİZREN VİLAYET SALNAMESİ. Prizren: Vilayet Matbaası, 1874.

-
- RAHİMİ, Shukri. *Vilajeti I Kosavés 1878–1912*, Çeviren: Ergin Jable, Priştine, 1974.
- RİZAJ, Skender. *Organizimi Administrativ i Kosovés Né Shekullin XIV-XVI*, Çeviren: Fetnan Derviş, Pérparimi, Sayı: IX, Priştine, 1969.
- _____, *Kosova Vilayeti Teşkilatı*, VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- ŞEMSEDDİN Sami. “*Prizren-Prizren Sancağı*”, Kamusü’l A’lâm, İstanbul, c.II,1899.
- T.C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI. *Defter-i Hâkâni Dizisi 167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937–1530) II*, Ankara, 2004.
- _____, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, İstanbul: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2007.
- ÜNAL, Mehmet Ali. *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518–1566)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- _____, “*Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı*”, Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, 1999.
- ÜNLÜ, Mucize. *Kosova Vilayeti’nin İdarî Taksimatı*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002.
- VARLIK, M. Çetin “*Anadolu Eyaleti Kuruluşu ve Gelişmesi*”, Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, 1999.